

Ugyanez vezérli az újabb hazai és külföldi művek iránti igény alakulását is.

Sokan olvassák rendszeresen a napilapokat és a képes magazinokat. A „magvasabb” folyóiratok kevésbé olvasottak.

Az olvasást mindenekelőtt a börtönélet szürkesége motiválja. Olvasni még azok az általános iskolai végzettségűek is szeretnek, akiket újra be kellett vezetni az olvasmányok élvezetébe. Egy jellegzetes vallomás az olvasás indoklásáról: „A könyvek, amelyeket olvasok, nem mutatnak közösséget azzal a környezettel, amelyben élek. Arra mégis lehetőséget adnak, hogy azonosuljak hőseikkel, akik ugyan nem mindig pozitívek, de közel állnak hozzám, személyiségemhez.”

A második „olvasási ok”: az elítéltek tényleges – általában visszailleszkedési – problémáira való válasz keresése. Ez jellemző minden második elítéltra.

(Futala Tibor)

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

97/039

CHAUDRY, Abdus Sattar: Exploiting network information resources for collection development in libraries = IFLA J. 22.vol. 1996. 3.no. 191-198.p. Bibliogr. 40 tétel.

Res. francia, német és spanyol nyelven

Hálózati információforrások felhasználása könyvtári állománygyarapításra

Állománygyarapítás; Elektronikus publikáció; Számítógép-hálózat

A cikk áttekinti a téma szakirodalmát, táblázatokat, jegyzékeket, összehasonlító táblázatokat véve át, valamint helyenként utal a szaudarábiai Ásványtani és Kőolajhasznosítási Egyetem (King Fahd University of Petroleum and Minerals) könyvtárának gyakorlatára.

Az idézett listákból érdekes az Internet felhasználási lehetőségeinek áttekintése:

– könyvtári katalógusok elérése a Telnet révén,

– potenciális ajándékok és kiadványcserlehetőségek felderítése a Listserv-előfizetés segítségével (ld. a SERIALIST, AUTOCAT, COLLEDEV-2, VP1EJ-L elnevezésű levelezési listákat),

– dokumentumszolgáltató szolgáltatások (UNCOVER, BIDS, OCLC Article First stb.), és kép-adatbázisok (ELISE – Electronic Library Image Service for Europe, a Vatikáni Könyvtár kéziratának digitalizált adatbázisa stb.) felhasználása.

Figyelemre méltó továbbá a beszerzés vagy hozzáférés dilemmájának táblázatos összevetése, a számítógépes hozzáférés szerzői jogi problémáinak megoldási lehetőségei (pl. az Electronic Copyright Management System, a CITED, a Dialog ERA szolgáltatása), valamint az egyes kategóriákban (fájl-átvitel, üzenetközvetítés, információvisszakeresés, kódolás stb.) rendelkezésre álló szabványok táblázatos áttekintése.

A könyvtáraknak aktív szerepet kell játszaniuk a hálózati környezetben, láthatóbbá kell tenniük az állománygyarapítási funkciót. Ennek része kell legyen az állománygyarapítási feladatok átszervezése (könyvtáron kívüli tényezők bevonása az állománygyarapításba, pl. a Cornell Egyetemen bevált „elektronikus publikációs tanácsok” létesítése révén), a könyvtári eszközök átalakítása (az elektronikus úton beszerzett információ kezelésére), a könyvtárosok szemléletének megváltoztatása (a kockázatos, kísérletező kedv növelése, ill. ilyen típusú munkatársak felvétele), valamint a szakképzett könyvtárosok új szerepköreinek és kapcsolatrendszerének megalapozása (pl. a szerző könyvtárában egy

„elektronikus információforrások bizottsága” koordinálja a szerzeményezési, a tájékoztatási, valamint a számítógépesítési osztály munkáját). A szerzeményezőknek nemcsak a tájékoztatókkal, de a kiadókkal és dokumentumszolgáltatókkal is szót kell érteniük. A szerzeményezőknek maguknak is aktívabban részt kell venniük az új, sokoldalú környezet felderítésében. A Cornell Egyetemen Internet-„aranykeresők” (prospectorok) próbálják felderíteni a kiaknázható értékeket, a King Fahd Egyetemen pedig azt tervezik, hogy a könyvtárosok között felosztják a levelezési listákat, s ezek tartalmáról rendszeresen tájékoztatják a kollegáikat.

(Mándy Gábor)

97/040

MILLER, Ruth H. – LUNDSTROM, Thomas: CD-ROMs in the electronic library: completing the collection management cycle = Coll.Manage. 20.vol. 1996. 3/4.no. 51-71.p.

CD-ROM-ok az elektronikus könyvtárban: állományépítési szempontok

Állománygyarapítás; CD-ROM; Egyetemi könyvtár; Hatékonyság

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

CD-ROM-on lévő elektronikus dokumentumok segítségével következetesebben lehet elvégezni az állomány kritikai áttekintését, értékelését és válogatását, mint könyvek vagy folyóiratok esetében. A Hong Kong University of Science and Technology könyvtára a következő feladatokat végezte el a CD-ROM állomány gyarapításának optimalizálására: az elektronikus erőforrások gyűjtőköri politikájának kialakítása; kérés és recenziós űrlapok kidolgozása; havi statisztikai táblázatok és adatbázis-statisztikák készítése; a tanszéki igények felmérése.

(Autoref.)

97/041

NISONGER, Thomas E.: Collection management issues for electronic journals = IFLA J. 22.vol. 1996. 3.no. 233-239.p. Bibliogr. 17 tétel.

Az elektronikus folyóiratok állománykezelési kérdései

Állományalakítás; Elektronikus folyóirat

Az elektronikus (e-) folyóiratnak még nincs szabványos definíciója. Típusai a) csak elektronikus folyóiratok, b) korábban nyomtatott folyóiratok csak elektronikus változatai, c) egyszerre mindkét formában megjelenő folyóiratok. E-folyóiratnak nevezik mindazokat a folyóiratokat, amelyek CD-ROM-on (pl. az ADONIS program keretében), online (pl. a Dialog szolgáltatásaként) vagy a hálózatokon férhetők hozzá. Az e-folyóiratok lehetnek ingyenesek, térítést kérhetnek értük előfizetés formájában vagy a használat arányában, illetve a hozzáférési jogért. Tárolhatják őket a helyi könyvtár vagy egyetemi campus számítógépén, elérhetők lehetnek távolról is. Az elektronikus publikálásban megjelentek egyéb, a folyóirat-kiadáshoz kapcsolódó „publikációk” is: ilyenek a kiadók vagy folyóiratok honlapjai a WWW-n, a felsőoktatási konferenciák vagy vitafórumok, a preprint szerverek a WWW-n.

Az e-folyóiratok esetében is alkalmazhatók a hagyományos könyvtári munkafolyamatok, köztük a gyűjteményfejlesztés és -kezelés funkciói.

A beszerzés a térítéses e-folyóiratok esetében jelentheti az előfizetést, a terjesztővel való licenzmegállapodás aláírását a hozzáférési jogosultságról, vagy a használat arányában történő térítésről szóló megállapodást. (Emellett a könyvtár gopherén vagy WWW lapján is elhelyezheti az e-publikációkat.)

A beszerzésre való kiválasztás alapja lehet a formátum (ebben az esetben számítógépes szakemberek dolga) vagy a téma (a gyarapító/szakreferensek feladata). Az Association of Research Libraries (ARL) 1994 januári felmérése szerint – amelyre még többször utalunk – az e-folyóiratoknál valószínűbb, hogy kollektíva dönt, mint a nyomtatott folyóiratok esetében; továbbá a könyvtárak 54%-a ugyanazokat a krité-

riumokat alkalmazza a nyomtatott és az e-folyóiratoknál.

Eddig az Interneten elérhető e-folyóiratok többsége ingyenes volt, de ez meg fog változni. A gyarapítási költségvetés felosztásánál szintén a tematikus és formátumon alapuló megközelítés lesz jellemző. Az ARL felmérése szerint a válaszadó könyvtárak 3%-a különített el speciális rovatot az e-folyóiratok beszerzésére.

A kiválasztás folyamata a szokásos három szakaszra tagolódik: tudomásszerzés, értékelés és kiválasztás. Az utóbbi kettő részfolyamat menete teljesen azonos a hagyományos dokumentumokéval.

Az e-folyóiratokról nem könnyű tudomást szerezni, mivel nem megfelelő a bibliográfiai számbavételük. Vannak azonban hasznos eszközök (kalauzok, vitafórumok, sőt van egy olyan listserv is, amely a tervezés különböző szakaszaiban lévő e-folyóiratokat sorolja fel).

Egy-egy beszerzendő tétel értékelésekor a hagyományos szempontok mellett (tartalom, nyelv, pontosság, aktualitás, indexelés, szerkesztő bizottság, lektorálás, tudományos minőség, olvasóközönség stb.) megjelennek az elektronikus formátumhoz kapcsolódó szempontok (online-CD-ROM-hálózati hozzáférés, ASCII-Postscript vagy egyéb formátum, technikai kompatibilitás, a használathoz szükséges képzés és működtetés, a forgalmazók által megszabott korlátozások, archiválás).

A kiválasztási döntésben szerepet játszanak: a használói igények, az intézmény tanterve, a gyűjteményfejlesztési koncepció, a költségvetési megfontolások.

A gyűjtemény egésze szempontjából két jelentős kérdés vár megoldásra: hogyan kell tekintetbe venni az e-folyóiratokat a könyvtári statisztikában, és milyen, összehasonlításra alkalmas, szabványos gyűjteményértékelési módszereket lehet alkalmazni. (Egyáltalán: előfizetésnek számít-e az elérési lehetőség biztosítása, mit kell katalogizálni, archiválni kell-e a régi számokat vagy elegendő, ha a könyvtár gopherjén vagy WWW-helyén elérhetővé teszi.)

Az e-folyóiratok archiválását végezheti a kiadó (az ARL felmérése szerint a könyvtárak 28%-a ezt a kiadóra bízta), maga a könyvtár (ARL: a könyvtárak 38%-a), regionális vagy országos konzorcium (ARL: 26%). A tartósan

megőrzendő e-folyóiratok köréről a szokásos megfontolások alapján kell dönten. Az archiválás formátuma sokféle lehet (papír, mágneslemez, mikroforma, CD-ROM, optikai hordozó vagy számítógép), a folyóirattól és a könyvtártól függően (e kérdéssel a jelen cikk nem foglalkozik).

Az e-folyóiratok kiválasztási szempontjaira, a kiválasztás folyamatára, az elérésre és az archiválásra vonatkozó szempontokat írásos gyűjteményfejlesztési szabályzatban célszerű rögzíteni. E dokumentumban az ARL-felmérés szerint az e-folyóiratokra csak a könyvtárak 14%-a tér ki.

(Hegyközi Ilona)

Állományvédelem

97/042

BILLINGTON, James: Here today, here tomorrow: the imperative of collections security = Am.Lib. 27.vol. 1996. 7.no. 40-41.p.

Könyvlopás és könyvrongálás: az állomány biztonságának fontossága

Könyvlopás; Könyvrongálás; Szabadpolc

A washingtoni Kongresszusi Könyvtár Thomas Jefferson épülete jövőre ünnepli megnyitásának századik évfordulóját, ez az esemény azonban kissé keserűdesnek ígérkezik.

Az épület, amely az Egyesült Államok talán legszebb középülete, raktárak, irodák, polcok és olvasótermek labirintusa, és ezért igen nagy kihívást jelent a biztonsági szakemberek számára.

Már 1896-ban Ainsworth Rand Spofford, a könyvtár hatodik vezetője 1400 dollárt kért „figyelő emberek” alkalmazására, mert az olvasók már akkoriban is megrongálták vagy ellopták a könyveket és újságokat. Napjainkban már ugyanitt 110 rendőr ügyel a rendre, és az elmúlt hat évben közel 12 millió dollárt költöttek biztonsági berendezések beszerzésére.

Sorozatos lopások és rongálások után 1992-ben megszüntették a szabadpolcos rendszert, ahol az olvasók addig kedvükre böngészhettek a könyvek között. Ezek után több javaslat

is született arra, hogy miként lehetne fokozni az állományvédelmet:

- speciális érzékelők elhelyezése a könyvekben, amelyek jeleznek, ha az olvasó áthalad velük a kijárat ellenőrző pontokon;

- figyelő kamerák beszerelése az olvasótermekbe;

- géppel olvasható, fényképpel és aláírással ellátott olvasókártyák bevezetése;

- a raktárakba csak az arra feljogosított alkalmazottak léphessenek be;

- rendőri felügyelet fokozása a raktárak körül;

- az egyszerre használható dokumentumok számának csökkentése;

- az 1978-ban elkezdett leltározás folytatása.

A Kongresszusi Könyvtár végül egy külső biztonsági cég alkalmazása mellett döntött. A múlt évben szerződtek a Computer Sciences Corporation (CSC) vállalattal a biztonsági feladatok irányítására. A cég felülvizsgálta a könyvtári rendőrök munkáját és a könyvtár épületének és raktárainak biztonságáról készült jelentést. A munka ez év júniusában befejeződött, és a könyvtár kiadott egy közleményt, megnevezve azokat az új biztonsági rendszabályokat, amelyeket a vizsgálat eredményeként alkalmaznak majd. Továbbá a nyár folyamán a CSC szakemberei 5000 könyvet lapról-lapra átvizgáltak, hogy felmérjék állagukat, illetve adatbázist készítettek róluk, feljegyezve a megrongált és hiányzó oldalakat. Ezeket a köteteket majd időről-időre átnézik, hogy történtek-e újabb rongálások.

A CSC javaslataira, illetve a könyvtár által már korábban elkezdett lépésekre építve a könyvtár szakemberei ki fognak dolgozni egy egységes és átfogó állományvédelmi programot, amire már régóta szükség lett volna.

Nemrégiben a könyvtár általános ellenőrzési hivatala vizsgálatot tartott az egyik alkalmazott tavaly augusztusban széles körben publikált állítása miatt, miszerint sorozatos lopások és rongálások történtek a könyvtárban. A szakemberek arra a megállapításra jutottak, hogy ezek a panaszok megalapozatlanok és túlzóak. A vizsgálatot végzők nem találták jelentősnek ezeket a problémákat. Az azonban igaz, hogy rongálások, mint például újságcikkek kitépése, néha előfordulnak.

A szerző – a Kongresszusi Könyvtár jelenlegi vezetője – szerint a könyvtárak feladata az, hogy összegyűjtsék a tényeket, és kiválasszák a legjobb megoldásokat az állományvédelem fokozására. Megfelelő kezdeti lépés lehet egy állományvédelmi „csúcstalálkozó” összehívása a kölcsönös gondok és az alkalmazható megoldások feltárására – a szűkös anyagi helyzetet is szem előtt tartva.

A könyvtárosok feladata pedig az, hogy gondozói legyenek a nemzet intellektuális örökségének, biztosítva, hogy a ma létező gyűjtemények a jövőben is hozzáférhetőek legyenek.

(Lovász Katalin)

Lásd még 103

Raktározás

Lásd 95

Feldolgozó munka

97/043

CREMER, Monika: WebCAT: Erfahrungen bei der Katalogisierung von Internet-Dokumenten an der SUB Göttingen im Rahmen des WebDOC-Projektes = Bibliotheksdienst. 30.Jg. 1996. 8/9.no. 1401-1417.p. Bibliogr. 7 tétel.

WebCAT: Internet-dokumentumok katalogizálása a WebDOC program keretében. A göttingeni Állami és Egyetemi Könyvtár tapasztalatai

Dokumentumleírás; Egyetemi könyvtár; Számítógép-hálózat; Tárgyi feltárás

Az Internet-dokumentumok nem katalogizálhatók teljességgel és a hagyományos eszközökkel. Sok könyvtár mégis szeretné beépíteni az Internet-dokumentumokat gyűjteményébe, például a gyűjtőköri együttműködésben rá háruló feladatokat ellátandó. Ezért elérést biztosít hon-

lapjáról elektronikus dokumentumokhoz, amelyek viszont nem szerepelnek katalógusában.

A WebDOC projekt a PICA első kísérlete arra, hogy az Internetet a WWW közvetítésével bevonja a használók kiszolgálásába. A projekt nemzetközi összefogással zajlik. Célja az elektronikus (e-) dokumentumok feldolgozása és rendelkezésre bocsátása a hollandiai és a göttingeni PICA-hálózatban a World Wide Webben. Nyolc holland nagykönyvtár (nemzeti és egyetemi) és öt német nagykönyvtár (felsőoktatási és országos szakkönyvtár) vesz részt benne. A projekthez csatlakozott a Kluwer kiadó is, továbbá az amerikai Research Libraries Group.

Minden e-dokumentumot a közös adatbázisban dolgoznak fel, de helyi szervereken tárolják őket. A hozzáférést az e-dokumentumok központi katalógusához WWW-böngésző révén biztosítják. A keresés és a referátumok elérése ingyenes lesz. A dokumentumokhoz való hozzáférést, az esetleges térítést és annak módját licenz-szerződések szabályozzák.

A német partnerek például a következőket tervezik: a BIS Oldenburg saját kiadványait, a hannoveri UB/TIB a német kutatási jelentéseket, a göttingeni SUB (állami és egyetemi könyvtár) a könyv- és könyvtártudományi és a matematikai irodalmat, valamint az intézmények kiadványait (a disszertációkat is) szeretné feldolgozni és rendelkezésre bocsátani.

A SUB könyvtárában az e-dokumentumokat a szakreferensek választják ki. A dokumentumok egy részét felveszik a SUB honlapjára; az ingyenes dokumentumokat minden további nélkül felveszik és katalogizálják; a térítéses dokumentumok először várólistára (a beszerzési javaslatok közé) kerülnek. A dokumentumokhoz tartozó hálózati címeket átadják a honlapot gondozó munkatársnak.

Az e-dokumentumok beszerzése során különböző lehetőségek vannak: e-postai megrendelés, fájltranszfer, WWW. Tisztázandó kérdések: hol van a szerver, hogyan szolgáltatják a dokumentumot, ki kell-e csomagolni, milyen szoftverrel, van-e szükség olvasásához speciális szoftverre (viewer), ezeket honnan lehet beszerezni. A WebCAT a HTML, PDF, PS, TIFF, TeX formátumokat képes kezelni. Az olvasáshoz szükséges szoftvereket a résztvevők lehívhatják a PICA ftp-szerveréről.

Az e-dokumentumok beszerzése munka- és időigényes procedúra. Az Interneten ritkán van lehetőség huzamos előfizetésre. Általában 4-6 havonta meg kell erősíteni az előfizetési szándékot.

Az e-dokumentumok archiválása még nincs megoldva. A következő megoldások születtek: időtálló papírra kinyomtatni, évente archiválni mágnesszalagon vagy mágneslemezen, amelyről aztán időszakonként biztonsági másolatot készítenek.

Az e-dokumentumokat az SUB szerverén ideiglenesen tárolják. A leíráshoz kinyomtatják őket s leltárba vétel után exportfájlba kerülnek. A katalógusrekordokat kb. hetente offline küldik meg a leideni WebCAT szervernek. Ezek a helyi OPAC-ban egyelőre nem jelennek meg.

A holland és a német résztvevők saját katalogizálási szabályzatuk szerint dolgozzák fel a dokumentumokat. A cikk részletesen kitér a RAK-NBM für Online Dokumente adatelemeinek körére, az adatok forrásaira, a kódokra. Egy-egy példán ismerteti a monográfiák, a folyóiratok és a folyóiratcikkek leírása során felmerülő gyakorlati kérdéseket. Mindkét ország kötelező erővel alkalmazza a *Guidelines for the cataloguing of electronic documents* c. 1995. augusztusi előírást, amelyet németre is lefordítottak. A hágai Királyi Könyvtárban működik egy „helpdesk” a katalogizálók számára.

A WebCAT-ban keresni lehet: minden szóra, a cím kulcsszavaira, személynevekre és a Basisklassifikation szerint.

A munka során különösen jelentős problémaként jelentkezett az időráfordítás, a referátumok minősége, a dokumentumok archiválásának kérdése. A projekt végére (1997) meg szeretnék oldani az URL-ek automatikus ellenőrzését és javítását változások esetén, valamint a dokumentumok konvertálását SGML-formátumba.

(Hegyközi Ilona)

97/044

GIL LEVIA, Isidoro – RODRIGUEZ MUNOZ, José Vicente: Tendencias en los sistemas de indización automática = Rev.Esp.Doc.Cient. 19.vol. 1996. 3.sz. 273-291.p. Bibliogr. 36 tétel.

Res. angol nyelven

Az automatikus indexelő rendszerek fejlődési irányai

Gépi indexelés

A cikk a hatvanas évek első munkáitól napjainkig kíséri végig az automatikus, illetve a számítógéppel segített indexelés fejlődését. A nem nyelvészeti (hanem elsősorban mérési, értékelési) módszereket alkalmazó rendszerek közül a frekvencia- (Damerau, 1965; Luhn, 1975); a probabilitás- (Rosenberg, 1971) és a cluster- (Bookstein – Swanson, 1974; Artandi, 1976) analízis kerül említésre, továbbá a megkülönböztető (diszkriminációs) érték modell és a kifejezés-relevancia (mindkét módszer Salton, 1975; 1989), valamint az emberi indexelés utánzásának kísérlete (Robertson – Harding, 1984), a Luisianai egyetem INDEX és INDEXD rendszere (1990), az orvosi szakirodalom automatikus indexelésére kifejlesztett SAPHIRE (1992), végül a NASA ezirányú tapasztalatai (melyekről 1994-ben számoltak be).

A nyelvészeti módszereket alkalmazó rendszerek eredete az ötvenes években megkezdődött, a természetes nyelv feldolgozására irányuló törekvésekkel egyidejű, s részben az automatikus fordítás lehetőségeinek kutatásával, részben a Chomsky-féle nyelvelméleti (formális nyelvészeti) tevékenységekkel hozható kapcsolatba. Salton 1961-ből származó SMART rendszere, mely ugyan statisztikai mérésen alapul, de már szinoníma-szótárt tartalmaz, szófajokat különböztet meg és szintaktikai elemzést végez, nemcsak a szövegek automatikus elemzését teszi lehetővé, hanem visszakeresését is, és a folyamatos fejlesztés nyomán ma is használatos. A problémát, azaz az adott szöveg nyelvi struktúrájának megragadását, illetve abból a fogalmak felismerését és a dokumentum tartalmát tükrözők kiválasztását a CLAIRT (Computational-Linguistic Approaches to Indexing and Retrieval of Text) rendszer másképp közelíti meg. Első lépésként a szöveg formális elemzését végzi el, kiválasztva a mondatok, szakaszok bevezető és záró részeit, majd morfológiai és szintaktikai elemzést végez, és az indexelésre kiválasztott kifejezéseket egy normalizált szójegyzékkel veti össze (egy 1991-es cikk számol be tartalmi

kivonatok sikeres automatikus indexeléséről e rendszerrel).

Ebből az évből való a SIMPR (Structured Information Management: Processing and Retrieval) elnevezésű, finn-német-skót közös projekt beszámolója, amely a morfo-szintaktikus elemzést követő tudás-alapú (azaz szakértő rendszer jellegű) szemantikai elemzést írja le.

A kereskedelmi forgalmú automatikus indexelő rendszerek közül való a francia fejlesztésű, 1980 óta kapható SPIRIT (Système Probabiliste d'indexation et de Recherche d'Informations Textuelles), mely lingvisztikai és statisztikai elemzést végez; a Siemens GOLEM rendszerén belül automatikusan indexelő PASSAT; az ugyancsak francia és a nyelvi elemzés mellett normalizált szójegyzéket is használó ALETH; a francia és angol nyelvre egyaránt kidolgozott DARWIN (az egyetlen, mely a nyelvi elemzés mellett jelek és rövidítések feldolgozását is lehetővé teszi); a SINTEX (statisztikai és probabilitás-elemzés, szójegyzék, kifejezés-értékelés); az ALEXDOC (nyelvi elemzés, szójegyzék, idióma-kezelés, kifejezés-értékelés) végül a nyelvi elemzésen és kifejezés-értékelésen alapuló amerikai INDEXICON. A fejlesztők újabban a multimédia felé tekintenek: hang-adatbázisok, képgyűjtemények, képeket és szöveget vegyesen tartalmazó dokumentumok nemcsak szöveges automatikus indexeléséről is szólnak már a kilencvenes évek beszámolóit.

(Mohor Jenő)

Katalógusok

97/045

DODD, David: Requiem for the discarded = Libr.J. 121.vol. 1996. 9.no. 31-32.p.

Rekvium a cédulakatalógusért. Interjú Nicholson Baker íróval

Cédulakatalógus; Könyvtártörténet -egyetemes; Online katalógus

Nicholson Baker amerikai író – egy igazi könyvtárpártoló – új, *The Size of Thoughts* című, esszéket és más rövid írásokat tartalmazó könyvében ismét olvasható az eredetileg a *The New Yorker* 1994. április 4-i számában megjelent „Discards” című írása, amely voltaképpen rekvium a könyvtári cédulakatalógusokért. Ebből az alkalomból készített interjút az íróval a *Library Journal* állandó könyvszemlészője. A könyvtár a történelem letéteményese, a katalógus pedig a könyvtár saját történelmének dokumentuma, egy szép, nagy, generációk sora által épített örökség, amiről írni miért lenne valamiféle ezoterikus dolog? És egy korábbi technológia eredményét miért ne ünnepelhetné legalább egy valaki, ha mindenki más az új technológiára áttérést, a konverziót ünnepli éppen? Az pedig, hogy az új megjelenésével a régit nem egyszerűen félretesszük, elhanyagoljuk, hanem egyszer s mindenkorra fizikailag is megsemmisítjük, igen szűk látókörre vall. Olyan ez, mintha a Johnson féle angol szótárból kitépnénk és elégetnénk azokat az oldalakat, amelyeket a mai angol nyelvi gyakorlat már meghaladott, vagy ha megölnénk a teknősbékát, hogy biztosítsuk a nyúl győzelmét a futóversenyen. Gondolatai nagy visszhangot keltettek könyvtáros körökben, és rengeteg, főként buzdító, egyetértő levelet írtak neki. Az elektronikus úton érkező levelek kevesebb megértést mutatnak, és – nem meglepő módon – a hálózati levelező listákon is inkább a bosszúság, a méreg kapott „hangot”. Pedig szinte minden intézményben, ahol átestek a retrospektív konverzió, maradtak vagy előjöttek olyan problémák és kérdések, amelyekre csak a cédulakatalógus adhatott (volna) választ. A MIT cédulakatalógusát ugyan mikrofilmre vették, de a cédulák hátoldalán is volt információ, amelyért most a könyvekhez kell visszanyúlni... A Harvard egyik könyvtárosa szerint nagyon sokan tudják, s legalább annyian félik, hogy a retrokonverzió minősége még rosszabb, mint amilyenek Baker leírja. Szép lenne, ha egy elszánt könyvtáros létesít-

tene egy Web-helyet, talán Katakombának, vagy valami hasonlónak lehetne nevezni, ahol a ritka könyvekhez hasonlóan, MARC formátumban a még megtalálható, túlélő cédulakatalógusok (vagy katalógus-töredékek, pl. egy periodikaállomány megmaradt helyrajzi katalógusa) adatai (az intézménytől kezdve a fiókok számán, az indítás és a befagyasztás dátumán át akár az említésre méltó katalogizálók nevéig) lennének megtalálhatók. A feltárt, katalogizált katalógusokat talán már nehezebb lenne kidobni, és talán a világ ismét komolyabban venné a könyvtárakat, ha azok felhagynának saját múltjuk megtagadásával.

(Mohor Jenő)

97/046

Special topic issue: Current research in online public access systems = *J.Am.Soc.Inf.Sci.* 47.vol. 1996. 7.no. 489-583.p.

Tematikus szám: újabb kutatások az online katalógusok témakörében. (Bevezető és 6 tanulmány)

Gépi információkeresés; Információkeresési rendszer értékelése; Online katalógus

A tanulmányok címe: Miért nehéz használni még mindig az online katalógusokat? – A használó céljai az online katalógussal. – Tematikus keresések hibáinak elemzése az online katalógusban való tematikus keresés új lehetőségeire vonatkozó kísérletben. – Azonos szerzőre, műre vonatkozó tételek besorolása: a kollokáció foka az online katalógusból való megjelenítésben. – Cheshire II: egy új generációs online katalógus tervezése. – Az információkeresési rendszerekre vonatkozó online ellenőrző módszerek újragondolása: a keresés eredményétől a keresési folyamat felé.

97/047

LARSON, Ray R. – MCDONOUGH, Jerome – O'LEARY, Paul [et al.]: Cheshire II: designing a next-generation online catalog = *J.Am.Soc.Inf.Sci.* 47.vol. 1996. 7.no. 555-567.p. Bibliogr.

„Cheshire II”: egy új generációs online katalógus tervezése

Gépi információkeresés; Hiperszöveg; Multimédia; Online katalógus; Teljes szövegű adatbázis

A *Cheshire II* nevű online katalógusrendszert úgy tervezték, hogy áthidalja a tisztán bibliográfiai információk, valamint a gyorsan terjedő és online elérhető teljes szövegű és multimédia információk világát. A rendszer számos amerikai és nemzetközi szabványra épül; ezek egyaránt érintik az adateleírást, a kommunikációt és a használói felületet. A rendszer kliens-szerver technológiát használ, X windows-os kliens kommunikációval, SGML-alapú valószínűségi keresési mechanizmussal és Z39.50 információkeresési protokollal.

(Autoref.)

97/048

CANEPA, Fernanda: Conversione retrospectiva: dalla Francia una lezione di metodo per la sperimentazione genovese = Boll.AIB. 36.vol. 1996. 2.sz. 149-165.p. Bibliogr. 22 tétel.

Res. angol nyelven

Retrospektív konverzió: francia ismeretek egy genovai kísérlethez

Konverzió

A retrospektív konverzióban is érdekelt francia Jouve cég által támogatott tanulmányút célja a franciaországi módszerek, tapasztalatok és eredmények megismerése volt, mely ismereteket a genovai Berio Közkönyvtárban kívánják hasznosítani. Genova nagymúltú városi könyvtára ugyanis költözés előtt áll. Ennek nyomán a jelenlegi zárt raktári rendet felváltja (az állomány döntő hányada tekintetében a szabadpolcos szakrendi (Dewey) elhelyezés, ami önmagában is a katalógus új funkcióit hozza magával. Természetes módon merült fel tehát a számítógépes katalógus bevezetése, annál is inkább, mert a könyvtár már szerzett e téren tapasztalatokat

Komubusz-gyűjteményének 1992-es feldolgozásával.

A francia tapasztalatokból kiemelendő, hogy a csereformátumok az összeköttetésben álló, hálózatban működő könyvtárak tényleges szükségletei nyomán alakultak és fejlődtek, ismertük tehát nélkülözhetetlen a könyvtári munka bármely szektornának tervezéséhez; hogy a konverziós tervek előfeltételezik az eljárások figyelmes elemzését, és a projekt rendelkezésére álló idő alatt elérendő célok pontos meghatározását; hogy a kísérleti stádiumban folyamatosan mérni kell minden újítás gazdaságossági határait. Az elsősorban a derivált (azaz meglévő adatbázisokból nyert rekordokra alapozó) katalógizálást használó retrokonverzió kísérleti periódusának végén hátrányként említik, hogy az olasz nemzeti bibliográfia, a firenzei nemzeti könyvtár és a Library of Congress CD-ROM-jai-ból nyert rekordok ellenőrzése és kiegészítése „szakmailag kevesebb” értékű, mint az *ex novo* bibliográfiai leírás. Ugyannakor előny a szerzett rekordok folyamatos kiegészítésének lehetősége, ami feltételezhetővé teszi, hogy a majdani integrált automatizálás már az első jelzés pillanatában rekordot importálhat a rövidesen megjelenő (és beszerezni kívánt) dokumentumról; és még nagyobb előnynek tartják az ország katalógizálási és besorolási-adat egységesítési teljesítményének eredményeit.

(Mohor Jenő)

97/049

SADOWSKA, Jadwiga: Probelmy retrokonwersji zbiorów bibliotecznych w Polsce = Bibliotekarz. 1996. 7/8.no. 3-7.p.

Könyvtári állományok retrokonverziójával kapcsolatos problémák Lengyelországban

Konverzió

A könyvtári katalógustételek retrospektív konvertálása (rövidebben retrokonvertálása) óriási feladat. Egy-egy tétel e műveletre való előkészítése legalább 1,5 órát vesz igénybe, egy-egy analitikus folyóiratfelvétel pedig 4,5 órát.

A retrokonvertálendő nagyságrendek is hatalmasak. A 20. századi lengyel könyvtermés minimálisan 750 ezer, az országban található külföldi eredetű állomány kb. 400 ezer leírás konvertálását teszi szükségessé. Ebből óránként 6 új zlotys bért és üzemelési költséget számolva, igencsak jelentős összeg kerekedik ki.

A 90-es évek első felében jelentek meg Lengyelországban azok a berendezések, amelyek megléte nélkül ez az akció szóba sem kerülhetett. Azóta az érdekelt nagykönyvtárak autarkias és nem kompatibilis megoldásokat alkalmaztak e téren, noha 1995 és 1996 folyamán két értekezlet is sürgette a kooperáció megszervezését.

Legújabbban azonban mintha jobb belátásra hajlana az akcióban érdekelt mintegy 200 jelentős könyvtár. Meglehet: az „egyedí út” leküzdhetetlen nehézségei bírták rá őket a pálfordulásra. A megállapodásra váró kérdések a következők:

Mindenekelőtt munkamegosztást kell kialakítani a 20. századi lengyel termés katalógusteleineinek konvertálását illetően. Itt az e téren már is a legtöbb tapasztalatot szerzett nemzeti könyvtárnak kell felügyeleti felhatalmazást kapnia. (A legjelentősebb nemzeti könyvtári eredmény: az 1985 és 1995 közötti lengyel könyvtermés felvételeinek CD-ROM-ra vitele.)

A külföldi művek bibliográfiai leírásainak konvertálásához a külföldi adatbázisok szolgáltatásait kell hasznosítani.

Meg kellene az alkalmazandó technikában is egyezni. A lehetőségek: klaviatúra használatával történő adatbevitel, a külföldi adatbázisokból való lehívás, a katalóguscédulák „szkennelése”. Ez utóbbi mellett azért célszerű dönteni, mert használata nem teszi szükségessé a hagyományos katalógusok „megbolygatását”, illetve az olvasóforgalomból való hosszabb idejű kivonását.

A leírási szabályzatot ugyancsak egységsíteni kell. Ez nem lehet más, mint az USMARC elfogadása és megállapodás a kódolásra használt jelekben.

A „ki csinálja?” kérdése sem mellékes. A könyvtárak-e vagy hazai, illetve külföldi cégek. Közülük az OCLC (Online Computer Library Center) a legismertebb. E célra három speciális programja is van, úm. a REPROCON, a MICROCON és a TAPECON.

Végezetül a finanszírozási elveket-módszereket kell meghatározni.

(Futala Tibor)

97/050

PERRIN, Georges: La conversion rétrospective des catalogues des bibliothèques municipales: chronique d'une modernisation et esquisse d'un bilan = Bull.Bibl.Fr. 41.vol. 1996. 3.no. 15-18.p.

Res. angol és német nyelven

A francia városi könyvtárak katalógusainak retrospektív konverziója

Konverzió; Városi könyvtár

Franciaországban a városi könyvtárak katalógusainak retrospektív konverziós programja, amely a Francia Nemzeti Könyvtár projektjének része, utolsó szakaszába érkezett. Huszonhat könyvtár helytörténeti gyűjteményének és helyi állományának konverzióját befejezték, és 1996 februárjában harminc újabb könyvtár katalógus-konverzióját kezdték meg. Még korai lenne mérleget készíteni, de néhány eredmény és irányzat már most megfigyelhető: a retrokonverzió felszínre hozta a helytörténeti állományok eredetiségét, változatosságát és gazdagságát. Ezeknek a katalógusoknak a modernizálása nyomán a hozzáférés módja lényegesen megváltozott és könnyebbé vált a kutatók számára, s mindez új, világméretű megvilágításba helyezte az érintett könyvtárakat.

(Autoref.)

Lásd még 3, 15

Információkeresés

97/051

BEKAVAC, Bernard: Suchverfahren und Suchdienste des World Wide Web = Nachr.Dok. 47.Jg. 1996. 4.sz. 195-213.p.

Keresési eljárások és szolgáltatások a World Wide Weben

Gépi információkeresés; Számítógép-hálózat

A World Wide Web segítségével egyre nagyobb tömegű információhoz lehet hozzáférni, ezért a tárgyi keresés egyre fontosabb feladattá válik. A cikk a helyi és a globális Web-keresés különféle technikáit ismerteti. Kisebb mértékben automatikus navigációra képes kliens-alapú keresőeszközöket használnak, de nagyobb mértékű a szerver-alapú keresőtechnikák alkalmazása, amelyek nemcsak helyi keresést tudnak végezni egy adott szerveren, hanem világméretű keresésre is alkalmasak, WWW-katalógusok és robot-rendszerű keresőgépek útján. A cikk funkciókészletük szempontjából tanulmányozza és hasonlítja össze a katalógus- és robot-rendszerű Web-szolgáltatásokat. Néhány példa erejéig alternatív keresőrendszereket és bemutat, és olyan fejlett rendszerekre is kitér, amelyek az Interneten felüli keresésekre is képesek.

(Autoref.)

97/052

GUARDIOLA, Elena – SÁNCHEZ-CARBONELL, Javier: La bases de datos del ISBN como instrumento para la recuperación y análisis de libros sobre un tema específico. Estudio de un caso concreto: el alcoholismo = Rev.Esp.Doc. Cient. 19.vol. 1996. 3.sz. 292-303.p. Bibliogr. 30 tétel.

Res. angol nyelven

Az ISBN adatbázisa mint meghatározott témájú könyvek visszakeresésének eszköze. Tanulmány egy konkrét téma, az alkoholizmus esetén

Adatbázis; Bibliometria; Előzetes kiadványszámozás; Tárgyi feltárás

Lévén az alkoholizmus jelentős egészségügyi probléma Spanyolországban, e téma könyveit próbálták meg gyűjteni és elemezni a spa-

nyol ISBN iroda adatbázisából, egyben az adatbázis tulajdonságait is tanulmányozva. Az *alcohol**, *alkohol**, *etanol**, *etili**, valamint a *beber** (inni, iszik) szavakra kerestek, és az eredményt elemezték szerző, az adatbázison belüli osztályozás, a kiadás éve, a nyelv (eredeti és a kiadásé), kiadó szerint. Az összesen 196 könyv 71%-a az utóbbi időben (1985 és 93 között) jelent meg, 79% személyes szerzőtől származik, 95% spanyol nyelvű és csak 10% a fordítás. Az ISBN osztályozása szerint a könyvek 28 csoportba tartoznak, többségük a patológia, a betegségek, a klinikai gyakorlat, illetve a gyógyszeratan, toxikológia, drogok témakörébe. 40%-ukat hivatásos könyvkiadók, 26%-ukat egyetemek (ezek 94%-a doktori értekezés), a többit társadalmi szervezetek adták ki. Bebizonyosodott, hogy az ISBN adatbázis alkalmas volt az „alkoholizmus” tárgyú könyvek megtalálására, és bizonyos határok között más témakörök könyvanyagának egybegyűjtésére is alkalmazható lehet.

(Autoref. alapján)

97/053

JANES, Joseph W. – ROSENFELD, Louis B.: Networked information retrieval and organization: issues and questions = J.Am.Soc.Inf.Sci. 47.vol. 1996. 9.no. 711-715.p.

A hálózatban való információkeresés és szervezete: tények és kérdések

Adatbázis-kezelési útmutató; Gépi információkeresés; Indexelés; Számítógép-hálózat; Tárgyi feltárás

Az Interneten lévő forrásokhoz készített tárgyú útmutatók készítése számos érdekes kérdést vetett fel. E kérdések két nagy csoportba sorolhatók: az Internet környezete (kultúrája, virtuális közösségek és hálózati illemszabályok, a használók azonosítása, a „publikációk” természete, a szabványok fontossága és hiánya, keresési eszközök és folyamatok) és az útmutatókészítés folyamata (az emberek fontossága, a hálózati erőforrások természete, szellemi tulajdon, a kapcsolat szintje, idő). Következtetéseket von le az

információs szakma jövőjéről és fejlődéséről a globális hálózat környezetében.

(Autoref.)

Lásd még 5, 46

Olvasószolgálat, referenzs

97/054

ARTERBURN, Tom R.: Librarians: caretakers or crimefighters? = Am.Lib. 27.vol. 1996. 7.no. 32-34.p.

Hogyan reagáljanak a könyvtárosok az olvasók erőszakos, rendbontó viselkedésére?

Módszertani útmutató [forma]; Olvasószolgálat; Rendbontás

Egy könyvtár hírnevét semmi sem veszélyezteti jobban, mint a könyvek megcsonkításáról, lopásáról, valamint a használókat vagy az alkalmazottakat ért fenyegetésekről szóló botránykrónika.

Bostonban a Northeastern University tisztviselői a magántulajdon sérelmére elkövetett bűncselekmények ellen folytatnak küzdelmet. Tipikus probléma a könyvtárban néhány percre – fénymásolás vagy egyéb okból – magára hagyott laptop eltűnése, amely nem csak magas ára, hanem a benne található információk miatt is komoly veszteséget jelent tulajdonosának. A hordozható személyi számítógépek megóvása érdekében speciális lopásgátlók kifejlesztésében versengenek a számítógépes cégek. Mivel a diákok „személyes sértésnek” tekintenek minden kulcsot, zárat és lakatot, a bostoni egyetemi könyvtár vezetősége a biztonsági szolgálattal együttműködve sajátos megoldáshoz folyamodott. A könyvtár előcsarnokában, az információs pultnál felállították „Purloin professzort”, a hatalmas méretű kartonból kivágott börtönlakót, akinek minden ujjáról egy-egy lopott tárgy (walkman, számítógép, pénztárca stb.) lóg. Az egyetem területén mindenfelé szórólapok, könyvjelzők emlékeztetnek a már bemutatott figurát ábrázolva a gondatlanság, a szórakozottság, a feledékenység és a sietség okozta veszélyekre.

A Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress) igazgatója az intézményében tapasztaltak alapján javasolta a könyvtárba bevihető tárgyak mennyiségének és fajtájának korlátozását. Első lépésként ingyenes ruhatárat létesítettek a Jefferson épületben, és továbbiak megnyitását vetették tervbe a könyvtár egész területén.

Az Indiana Egyetemen (Bloomington) gyűjtogatás okozott többször gondot. Ugyanitt fundamentalista csoportok eltávolították a homoszexualisokra vonatkozó műveket.

1996-ban Chapel Hillben az Észak-Karolina Egyetemen (University of North Carolina) 40 olyan könyvre, amelynek témája a szocializmus, a kommunizmus, a marxizmus vagy a zsidók, horogkeresztet rajzoltak.

Országszerte a könyvtárosok a személyüket érintő inzultusok számának és heveségének növekedéséről számolnak be, amelyeknek skálája a káromkodástól a testi sértésig terjed.

Az Országos Válságmegelőző Intézet (National Crisis Prevention Institute) viselkedési stratégiát dolgozott ki az erőszakos megnyilvánulásoknak kitett alkalmazottak számára. A könyvtárosok és a biztonsági személyzet számára képzést szerveznek a bűncselekmények elkövetőinek erőszakmentes leszerelésére, megtanítják őket a biztonsági berendezések (vészjelző, zárláncú televízió stb.) használatára, sőt, kézikönyvet is állítottak össze a legfontosabb tudnivalókról.

Tíz ötlet a megelőzésre:

1. Legyél empatikus!
2. Tisztázd a helyzetet!
3. Tartsd be a kellő fizikai távolságot!
4. Légy tisztában a testhelyzet üzenettartalmával! (fenyegető, ill. kevésbé provokáló)
5. Segítsd elő az agresszió verbális levezetését!
6. Állíts fel ésszerű és világos határokat!
7. Ne essél pánikba!
8. Csak utolsó lehetőségként alkalmazd erőszakot!
9. A kihívó, provokáló kérdéseket ne halld meg!
10. Uralkodj magadon, ne válj fenyegetővé!

(Pappné Farkas Klára)

97/055

SUTTON, Stuart A.: Future service models and the convergence of functions: the reference librarian as technician, author and consultant = Ref.Lib. 54.vol. 1996. 125-143.p. Bibliogr. 10 tétel.

A hagyományos könyvtártól a digitális könyvtárig: a referenz-könyvtáros szerepének változásai

Elektronikus könyvtár; Információtechnológia; Könyvtárosi hivatás; Tájékoztató munka

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A digitális korszak kialakulását a következő tényezők tették lehetővé: a számítástechnika, a távközlési technológiák és összeolvadásuk a számítástechnikával, az összetett új információs struktúrák (multi- és hipermédia) létrejötte.

A könyvtárak, tájékoztatói központok és más információigényes tevékenységek (pl. az oktatás) valamennyien fejlődnek az elektronikus korszakban. A könyvtár a helyben őrzött gyűjteményből szolgáltatás-orientált intézménnyé válik, amely a technológia közvetítésével ad hozzáférést az információhoz, tekintet nélkül arra, hogy az hol található.

Átalakul a tájékoztató könyvtáros munkája is. A technológiai lehetőségeket különböző mértékben kihasználó könyvtártípusokban eltérő módon érvényesül az ember/gép közvetítő szerepe, másként zajlik a primer és a szekunder információ elérése. A digitális könyvtárban konzultációra épülő, értéknövelt szolgáltatási modell fog kialakulni.

A technológiák hatásának érzékeltetésére a könyvtárakat a szerző a következő típusokba sorolja: hagyományos – automatizált – hibrid – digitális könyvtár. Ezeket mind tiszta típusoknak tekinti. Három lényeges összetevőjük van: az elsődleges információk, a másodlagos információk és a kapcsolódási felületek. A kapcsolódási felületek tovább vizsgálhatók a földrajzi korlátozások

szerint (akár az információ formáit, akár a könyvtárat illetően) és a használó és a könyvtár közötti közvetítés jellege szerint, egyszerűen szólva aszerint, hogy a közvetítést ember vagy gép végzi-e.

Ebből a három összetevőből feltérképezhetjük a könyvtár klasszikus modelljét mint az információs alrendszerek összességét. A továbbiakban feltételezzük, hogy a kapcsolódási felület a tájékoztató szolgáltatás elsődleges funkciója. Megváltozik azonban funkciójának jellege: a legjelentősebb mértékben a digitális könyvtárban. Feltételezzük azt is, hogy a metainformáció (amely hagyományosan a feldolgozó részlegek feladata) egyre inkább a tájékoztató szolgálat feladatai közé kerül.

Az 1. típusú, azaz *hagyományos könyvtár* egy bizonyos hely, amelyben egy véges nagyságú gyűjtemény van, továbbá nyomtatott másodlagos vagy metainformációk (katalógus, tézauruszok stb.). Az elérés földrajzilag korlátozott (a használónak be kell jönnie a könyvtárba). A közvetítő funkciót szakember látja el. A szolgáltatási modell a helyi forrásokra épül, a könyvtár az információk hordozója, a tájékoztatásba még csak érintőlegesen kapcsolódik be. Az információ kinyerése részben a használó feladata. A technológiák még kevésbé vannak vagy nincsenek jelen.

A 2. típusú, azaz *automatizált könyvtár* tevékenységét a könyvtári munkafolyamatok számítógépesítése jellemzi. A távközlés könyvtári használata a bibliográfiai szolgáltatókhoz való kapcsolódással kezdődött, és elvezetett az online olvasói katalógusok kifejlesztéséhez. E könyvtártípusban a digitális lelőhely-megállapító eszközök még nem digitális hordozókra „mutatnak rá”. A digitális és nyomtatott hordozók keveredése az elérés sokféleségét hozza magával. A könyvtár metainformációinak egy része már földrajzilag korlátlanul elérhető. Az emberi és a gépi közvetítés is keveredik itt. Az automatizálás nem befolyásolja e könyvtártípus szolgáltatási modelljét. A cél itt is a források rendelkezésre bocsátása a használó számára, a központban továbbra is a helyi gyűjtemény áll.

A 3. típusú *könyvtár a hibrid könyvtár*, amelyben a nyomtatott és a digitális metainformációk mérlege egyre inkább a digitális felé mutat. Az automatizált könyvtártól az különbözteti

meg, hogy együtt található meg benne a primer digitális és nem digitális információ, először jelenik meg a teljességgel korlátozás nélküli földrajzi elérés. Ehhez bizonyos fejleményekre volt szükség a távközlésben és a földrajzilag megosztott tömeges digitális tárolásban. A papír itt a kérésre történő információszolgáltatás közvetítője. Az emberi közvetítés a költséges források elérésének ellenőrzésére szorítkozik. Lényeges változás: megtörtént az áttérés a konzultatív, értéknövelt modellre, amelyben a könyvtárosok aktíván részt vesznek az információk közvetlen elérésében és értékelésében. E modell jellemzői: a megfelelő információt, a megfelelő személynek, a megfelelő időben, a megfelelő formában, a megfelelő helyen és a megfelelő áron. A digitális információk földrajzi megosztását tekintve itt tapasztalható először a gyűjtemény fogalmának gyengülése.

A 4. típus a digitális könyvtár. A könyvtár itt logikai egység, falak nélküli könyvtár, nem gyűjt megfogható, információt tartalmazó egységeket, ehelyett közvetített, földrajzilag korlátozásmentes elérést nyújt megosztott, hálózati digitális információkhoz. Ez a könyvtártípus sem nélkülözheti a gyűjteményt (a rendelkezésre álló összes információ kiválogatott alhalmazát) és az emberi közvetítés szükségességét. A globális hálózatok világában is van gyűjteményfejlesztés, amennyiben azok az információegységek válnak elérhetővé, amelyekre valaki rámutat – szükség van tehát a tájékoztató könyvtárosra. (Az 1-3. típusban szakbibliográfusok vagy egyéb szakemberek végzik ezt a jelentős mennyiségű feldolgozó-feltárási tevékenységet.) A 4. típusban ez a tevékenység a hálózati navigálást jelenti, de változatlan marad az, hogy egyedi információegységeket értékelnek, válogatnak ki egy bizonyos használói kör számára. A kapcsolódási felület problematikusabb a 4. típusú könyvtárnál, mint a másik két összetevő (a másodlagos információ – azaz a használói elérés szerkezete, és az elsődleges információ – azaz a hálózati források gyűjteménye). Feltételezhetnénk, hogy a digitális könyvtárban a közvetítés kizárólag gépi úton történik. Ehhez egyrészt az lenne szükséges, hogy a számítógépes interfész meglehetősen összetett párbeszédre legyen képes a használóval, másrészt össze kellene egyeztetni mindezzel a 3. típusnál megjelent konzultatív, értéknövelt

szolgáltatási modellt. A használói igények (mind a kezdő, mind a tapasztalt használókéi) és az információbőség a használóközpontú szolgáltatások nyújtása mellett szólnak.

A könyvtárosképző intézmények hallgatói remélhetőleg egyre többen részesülhetnek gyakorlati képzésben a 3. típusról a 4. típusra áttérőben lévő könyvtárakban. Ezekben a tájékoztató szolgáltatások modellje feloleli a források szolgáltatását és a teljességgel konzultatív, sőt az értéknövelt szolgáltatásokat is – néha ugyanazon a könyvtáron belül. Képzésüknek olyan tudást és készségeket kell nyújtaniuk, amelyek jóval felülmúlják a 3. típus igényeit.

(Hegyközi Ilona)

97/056

MARTIN, J.V.: Subject specialization in British university libraries: a second survey = J.Librariansh. Inf. Sci. 28.vol. 1996. 3.no. 159-169.p. Bibliogr.

Szakreferenci rendszer a brit egyetemi könyvtárakban: egy újabb felmérés

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Szakreferenciszolgálat

A tanulmány egy 15 évvel ezelőtti felmérés (Journal of Librarianship, 14 (2), 1982, 93-108.p.) ismétléseként azt vizsgálja, hogy a brit egyetemi könyvtárakban jelenleg milyen, illetve hogyan változott meg a tárgyi szakosodás természete és mértéke. Az összehasonlítás érdekében a jelen felmérés, amelyet könyvtárvezetőknek küldtek, ugyanazokat az intézményeket vizsgálja, mint a korábbi, ezért nem szerepelnek benne azok az új egyetemek, amelyek korábban politechnikumokként működtek. A könyvtárakat is az előző felmérés szerint csoportosították, úgy mint funkciók szerint centralizált, kétszintű, hibrid, háromszintű és szakterületi felosztású könyvtárak (a szerző pontosan meghatározza e kategóriák jelentését). A korábbi felmérés szerint várható eredmény, miszerint a tárgyi specializálódás a jövőben kevésbé lesz kivitelezhető, nem valósult meg. Amíg 15 évvel ezelőtt az volt a kérdés, hogy az egyetemi könyvtárak megen-

gedhetik-e maguknak tárgyköri könyvtárosok alkalmazását, a tárgyi szakosodás mára még szükségesebbé és megalapozottabbá vált.

(Autoref. alapján)

Lásd még 18

Kölcsönzés

97/057

BECKER, Uwe: Das Projekt „Self-Service“ der Stadtbibliothek Köln = ABI-Tech. 16.Jg. 1996. 3.no. 259-264.p.

Res. angol nyelven

„Önkiszolgálás” a Kölni Városi Könyvtárban

Kölcsönzés -számítógéppel; Szoftver; Városi könyvtár

A kölni városi könyvtárban 1979 óta dolgoznak a BASIS offline kölcsönzésnyilvántartó rendszerrel. A könyvtár heti 40 órát tart nyitva, évente több mint 1,25 millió kölcsönzési tranzakciót bonyolít le. 1992/93-ra tervezték az online kölcsönzésnyilvántartás bevezetését, amelyet később úgy módosítottak, hogy önkiszolgáló módon a használó maga végezhesse el a szükséges műveleteket. A térítések fogadását és kezelését pénzkézelő automatákkal oldották meg. 1992-ben kötöttek szerződést az ALS céggel a megfelelő hardver és szoftver szállítására. A dokumentumokra ragasztandó címkéket és a biztonsági berendezéseket a Checkpoint cég szállította. A hardver nyolc szerverből és két pénzkézelő automatából állt. Az ALS rendszere lehetőséget ad a szoftver paramétereinek beállítására, így a központi számítógépes rendszerhez való teljes hozzáillesztésre.

A kölcsönzésnyilvántartás során ellenőrizhető módon illetve automatizáltan történik

– a különböző kölcsönzési határidők megszabása,

– a használók tájékoztatása a késedelmi díjról, számlája állásáról, az általa kölcsönvett dokumentumok számáról,

– a kölcsönzés megtagadása lejárt olvasójegy, prézens példányok stb. esetén,

– a visszavétel megtagadása a fiókkönyvtárak állományába tartozó és előjegyzett művek esetén.

A szerver képernyője az egyes menüpontok megérintésére reagál. A használó – a banki pénzautomatákhoz hasonlóan – mágneskártyájával és születési dátumának egyes számjegyeinek megadásával azonosítja magát. A dokumentumok nyilvántartása a vonalkódos címkével történik. A tranzakció sikeres lebonyolítását a képernyőn zöld szín jelzi, a használó nyugtát kap. A pénzkézelő automata az igazolvány azonosítása és egy titkos szám beírása után tájékoztatja a használót tartozásairól stb. Vannak azért rendszeresen elvégzendő manuális munkák is: segítség a tapasztalatlan használóknak, a könyvkocsik ürtítése, a váltópénz betöltése stb.

A biztonsági védelmet mágnescsíkkal oldották meg. Az AV-dokumentumoknál ezt érthető okokból nem alkalmazták, ezeket továbbra is kézzel kölcsönzik.

További biztonsági intézkedések:

– az olvasók azonosítása,

– a címkék másolásvédelme,

– a vonalkód csak speciális programmal állítható elő,

– a címkét nem lehet eltávolítani.

A módszer bevált, ma már 11 önkiszolgáló kölcsönzőautomatát használnak. Ma már nincs sorállás, a berendezések nélkülözhetetlenné váltak. Problémát csak az új média kölcsönzése és a multimédia jelent, amelyeket eddig kizártak az önkiszolgáló kölcsönzésből.

(Hegyközi Ilona)

97/058

STAFFORD, Janet: Self issue – the management applications. The introduction of self-service at the University of Sunderland = Program. 30.vol. 1996. 4.no. 375-383.p.

Önkiszolgáló kölcsönzés – vezetési vonatkozások. A Sunderland Egyetem tapasztalatai

Egyetemi könyvtár; Kölcsönzés -számítógéppel; Vezetés

Az önkiszolgáló kölcsönzés előrelépést jelent a kölcsönzésben az olvasó számára, ezért bevezetését érdemes minden könyvtárban fontolóra venni. Segíthet az egyre növekvő olvasói igények problémájának megoldásban, ami különösen most, a gazdasági és költségvetési korlátok korában jelent sokat a könyvtárak számára. A University of Sunderland információszolgáltatási részlegének projektje a szolgáltatás sikeres bevezetése érdekében négy ún. „p” elemet különböztetett meg (preparation, publicity, position, persuasion = előkészítés, reklám, elhelyezés, meggyőzés), és ezek köré csoportosította az elvégzendő feladatokat. A cikk összefoglalja a sikerre vezető módszer lépéseit, ismerteti a berendezés részeit és működését, majd bemutatja az eddigi eredményeket és a jövő terveit.

(Autoref.)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

97/059

SÖDERGARD, Pia: Why does Finland make so many international requests? = Interlend.Doc. Supply. 24.vol. 1996. 3.no. 12-16.p.

Miért olyan sok a nemzetközi kölcsönzés Finnországban?

Állományalakítás; Igénykutatás irodalom iránt; Könyvtárközi kölcsönzés; Tudománymetria

A cikk a Finnish Council for Information Provision (TINFO) tanulmányáról számol be, amely azt kívánta kideríteni, hogy – amint ez egy Euró-

pa-szintű felmérésből kiderült – miért olyan magas a könyvtárközi kölcsönzési kérések száma Finnországban. Többféle módszert használtak. Annak kiderítésére, hogy a finn könyvtárak előnyben részesítik-e a külföldi szállítókat a hazaiakkal szemben, egyrészt könyvtárosokkal készítették interjúkat a jelenlegi gyakorlatokról és folyamatokról, másrészt a nemzetközi kérések adatait behasonlítták a központi katalógusba. A nemzetközi kérések űrlapjainak vizsgálatával képet akartak kapni a külföldről beszerzendő dokumentumokról, és fényt akartak deríteni a hazai állományok hiányosságaira. A szerző azt javasolja, hogy a nemzeti információellátás megtervezésénél vegyék figyelembe a használói igények nemzeti sajátosságait. E jellemzők kiderítésére finn disszertációk hivatkozásait elemezték.

(Autoref.)

97/060

HARTER, Stephen P. – KIM, Hak Joon: Accessing electronic journals and other e-publications: an empirical study = Coll.Res.Lib. 57.vol. 1996. 5.no. 440-456.p. Bibliogr.

Elektronikus folyóiratok és más elektronikus publikációk hozzáférhetősége: empirikus tanulmány

Elektronikus folyóirat; Felmérés [forma]; Hozzáférhetőség; Számítógép-hálózat

A jelen cikk egy tanulmány eredményeiről számol be, amely az Interneten lévő tudományos és lektorált elektronikus folyóiratok hozzáférési problémáit és egyéb kérdéseit vizsgálta. Adatokat közöl az útmutatók információinak pontosságáról, a cikkek elérhetőségéről, a cikkarchívumok helyzetéről, a kurrens és régebbi számok visszakeresésének módszereiről, és a használt adatformátumok széles skálájáról. Azoknak az elektronikus publikációknak az elérhetőségéről is tájékoztat, amelyekről az elektronikus folyóiratok közölnek bibliográfiai adatokat, illetve annotációkat. Az eredmények rámutatnak

az elektronikus szövegek visszakeresése során felmerülő gyakorlati problémákra, és bemutatják a vizsgált elektronikus folyóiratok elégtelen hozzáférhetőségét és használhatóságát. A szerzők a téma egyetemi- és tudományos könyvtári vonatkozásaival is foglalkoznak.

(Autoref.)

97/061

MEREDITH, Barbara: Document supply in the electronic world: the publishers' view = Interlend.Doc.Supply. 24.vol. 1996. 3.no. 6-11.p.

Dokumentumszolgáltatás az elektronikus világában: a kiadók álláspontja

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus dokumentum; Szerzői jog

A cikk az amerikai kormány, az Európai Unió és különféle kiadók különálló, de együttműködésre kész erőfeszítéseit ismerteti a szellemi tulajdon területén. Tárgyalja a szerzői jogvédelem, különösen az elektronikus dokumentumok szerzői jogvédelmének kérdéseit, valamint a szerzői jogra irányuló globális nézőpont szükségességét. Eloszlat néhány népszerű hiedelmet a szerzői jog megsértéséről.

(Autoref.)

Dokumentációs eljárások és termékeik

97/062

KURM, Margit: Analüütiliste andmebaaside loomise kogemus Eesti Rahvusraamatukogus = Raamatukogu. 1995. 3.no. 19-21.p.

Adatbáziskészítési tapasztalatok az Észti Nemzeti Könyvtárban

Adatbázis; Nemzeti könyvtár

A szerző áttekinti az észti nemzeti könyvtár adatbázisépítő tevékenységét az utóbbi hat évben. Az adatbázisok többsége az elmúlt két évben készült a Pro-Cite 2.1 szoftver használatával. A Fox-Base és a Fox-Pro programokat is használták. Az első adatbázist 1988-ban készítették; ezt a beiratkozott olvasók nyilvántartására használták. Később egyéb adatbázisokat is kifejlesztettek, pl. könyvtárstatisztikai adatállományokat a Könyvtártudományi és fejlesztési főosztályon, valamint az észti nemzeti bibliográfia adatbázisát a Nemzeti bibliográfia főosztályon. Jelenleg 21 adatbázist építenek, pl. a jogalkotás, a gazdaság, a politika és a társadalmi problémák területén. A cikk közreadja az adatbázisok jegyzékét és rövid leírásukat.

(Autoref.)

Lásd még 52

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

97/063

DE VOOGD, Lourina: Bibliotheksarbeit für Einwanderer in den Niederlanden = Bibl.für Alle. 13.Jg. 1996. 3.no. 3-7.p.

A bevándorlók könyvtári ellátása Hollandiában

Nemzetiségi olvasó

Hollandiában a bevándorolt nemzeti kisebbségek a teljes lakosság 6%-át teszik ki, a 15 éven aluli gyerekeknek 11%-át. Néhány nagyobb városban a bevándorlók aránya 20%, a 15 éven aluli gyerekeké pedig közel 50%. Kiemelkedően magas a törökök és a marokkóiak száma, jóval

kevesebb a Karib szigetvilágból érkezettek, elenyésző és igen szórt a más országokból (pl. Kelet-Európából) jöttek száma.

Kulturális helyzetükkel a 80-as évek elejétől foglalkozik behatóbban a politika és a törvényhozás, könyvtári ellátásuk szervezett formái is ekkor bontakoztak ki. A könyvellátás legfontosabb központi eszközei a rendszeresen megjelenő könyvbeszerzési tanácsadó jegyzékek. Ezeket a Holland Könyvtári és Olvasási Központ (NBLC) lektorátusa szerkeszti a közművelődési könyvtárak számára. Évente 650 török és 650 arab nyelvű könyvet ajánlanak (ezek fele gyerek-könyv) az évi 8 alkalommal megjelenő jegyzékeken. Ezt a listát mintegy 50 könyvtár fizeti elő. A kisebb könyvtárak számára 25 kötetes egységcsomag is megrendelhető, ezzel a lehetőséggel kb. 20 könyvtár él.

Külön vásárlási tanácsadó jegyzék készül a többi nyelv javasolt irodalmáról is. Ez a jegyzék jelenleg 40 nyelvet tartalmaz, de a jövőben bizonyos prioritásokat kívánnak bevezetni. A fél-évenként megjelenő lista 25 címből áll (50 DM), de van egy csökkentett változata is (5 cím/5 DM).

Az NBLC országos szolgáltatásait kiegészíti a 12 tartományi könyvtári központ. Többen közülük letéti ellátás formájában gondoskodnak arról, hogy a kisebb könyvtárakban is jelen legyen a nyelvi kisebbségeknek megfelelő irodalom.

Az egyes helyi könyvtárak változatos formákban járulnak hozzá a nyelvi kisebbségek kulturális életéhez: irodalmi rendezvényekkel, felolvasó délutánokkal, kiállításokkal, interkulturális programokkal, írástanulási tanfolyamokkal az asszonyok részére.

A jövőt illetően a holland könyvtárügy fontosnak tartja e téren a könyvtárak és más intézmények együttműködését, a könyvtárak tevékenységi profiljának egyértelműbb kialakítását, s általában a kisebbségekkel kapcsolatos könyvtári feladatok világos megfogalmazását, a hosszabb-rövidebb időre szóló prioritások meghatározását. Az eddiginél többet kell foglalkozni a 3-6 éves gyerekekkel és szüleikkel. A törökök és a marokkóiak mellett a bevándorlók és menekültek más nemzetiségű csoportjaira is több figyelmet kell fordítani. Végül a cikk írójának személyes megjegyzése: mivel Hollandiában a munkanélküliek aránya a bevándorlók körében háromszor

akkora, mint a régi lakosoknál, könyvtárosként is több bevándorlót kellene alkalmazni, mint eddig, leküzdvé a szakmai ellenállást és a sokféle el- lenvetést.

(Katsányi Sándor)

97/064

MAHER, Igor: Dostopmost knjiznic za telesno prizadete osece v Sloveniji = Knjiznica. 39.vol. 1995. 1/2.no. 137-143.p.

A szlovén könyvtárak hozzáférhetősége a testi fogyatékos olvasók számára

Könyvtárépület; Testi fogyatékos olvasó

A cikk egy 1993-as felmérésről számol be, amely a szlovéniai közkönyvtárak 77%-ára, a felsőoktatási könyvtárak 78%-ára és a szak-könyvtárak 34%-ára terjedt ki. A felmérés célja annak kiderítése volt, hogy a résztvevő könyvtárak milyen mértékben biztosítják a mozgássérült használók számára az épülethez, az állományokhoz, a parkoláshoz és a mellékhelyiségekhez való hozzáférést. Az eredmények nem biztatóak, mert a könyvtárak 53%-a nem gondoskodik a mozgássérült használók közlekedéséről, akik a vizsgált könyvtáraknak csak 20%-át tudják segítség nélkül használni. Alacsony azoknak a könyvtáraknak a száma is (21%), amelyek speciális parkolóval rendelkeznek. A könyvtárak 57%-ában nem megfelelő az állományokhoz való hozzáférés a sérült olvasók számára, s még rosszabb a helyzet a mosdókkal, mert speciális WC-eket a könyvtáraknak csupán 3%-a biztosít. A három könyvtártípus összehasonlítása azt mutatta, hogy a legelfogadhatóbb a helyzet az egyetemi könyvtárakban, s a legnagyobb aggodalomra a mozgássérültek számára hozzáférhetetlen közkönyvtárak adnak okot.

(Autoref.)